

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА НЕПОВНЕ РЕЧЕННЯ

Стаття продовжує ряд публікацій, присвячених проблемам неповного речення. Увага зосереджується на формальній неповноті речень, зокрема з'ясовується статус еліптичних речень, речень з кількома присудками, односкладних речень.

Ключові слова: неповне речення, формальна неповнота, еліптичне речення, односкладне речення, речення з кількома присудками.

Статья продолжает ряд публикаций, посвященных проблемам неполного предложения. Внимание сосредоточено на формальной неполноте предложений, в частности выясняется статус эллиптических предложений, предложений с несколькими сказуемыми, односоставных предложений.

Ключевые слова: неполное предложение, формальная неполнота, эллиптическое предложение, односоставное предложение, предложение с несколькими сказуемыми.

The article continues publications, devoted the problems of incomplete sentences. Attention is concentrated on formal incompleteness of sentences, in particular we define the status of elliptic sentences, sentences with a few predicates.

Keywords: incomplete sentence, formal incompleteness, elliptic sentence, sentence with a few predicates.

Неповні конструкції неодноразово ставали об'єктом уваги багатьох учених, які досліджували питання синтаксису. Ці синтаксичні конструкції певною мірою розглядав навіть Аполоній Дискол. Збереглося й давньогрецьке визначення неповних речень: речення, у якому пропуск структурно необхідного елемента висловлення, здебільшого, легко відновлюваного в певному контексті або ситуації.

Оскільки неповнота речення постає не одновимірною, а багатовимірною, і особливим є її функційне навантаження та репрезентованість у відповідних комунікативних регістрах, то потреба її новітнього осмислення в комунікативно-екзистенційному вимірі вкрай необхідна. Її адекватне розуміння дозволяє по-іншому простежити специфіку фонових знань, окреслити закономірності вияву пресупозиції як чинника реалізації комунікативних інтенцій і досягнення належного розуміння виголошеної інформації учасниками комунікації. Непоодинокі спроби тлумачення неповноти речення в логіко-, формально- і психолого-граматичному вимірах дозволяють простежити еволюцію поглядів на реченнєву неповноту й визначити окремі етапи формування лінгвістичної щодо цього питання.

За мету нашої роботи ми ставимо відстеження й аналіз основних поглядів на неповні речення загалом. Завдання роботи: 1) представити перебіг думок на явище неповноти речення; 2) виявити спільні та відмінні риси у поглядах на неповні речення; 3) окреслити

параметри формальної неповноти; 4) з'ясувати статус еліптичних, односкладних конструкцій та речень з кількома присудками.

Питання пропуску певних ланок мовлення цікавить учених з давніх-давен. Зіставно-типологічний аналіз значної кількості синтаксичних конструкцій структурно різних мов показав, що явище неповноти більш характерне для слов'янських мов (див. праці Л. Теньєра [18], Ш. Баллі [1], В. Матезіуса [13] та ін.).

Уже М. Смотрицький указує на можливість пропуску слів у реченні. Однак, незважаючи на інтенсивний розвиток граматичної науки в другій половині XVIII – першій половині XIX ст., поширена редукція в реченнях повнозначних і службових слів здебільшого вивчалася в стилістичному плані, тому що вчення про речення вважалося складовою частиною не граматики, а риторики.

Перші дослідження неповних речень ґрунтувалися на логічному підході до синтаксичних одиниць. Згідно з цим аспектом будь-яке речення – це судження, яке завжди є двочленним: суб'єкт судження (S) й ознака суб'єкта судження (P) (підмет і присудок). Дослідники звертали увагу, перш за все, на пропуск підмета, оскільки речення без присудка як таке не може існувати (за Ф.І. Буслаєвим).

На думку Ф.І. Буслаєва, опускаються можуть тільки легко домислювані члени речення – підмет і присудок. Але опускаються вони за умов, що при них є слова означальні,

доповнювальні й обставинні, які, до речі, не можуть пропускатися, наприклад, іменник опускається, коли при ньому є означення: *«богатые помогают бедным»* [3, с. 284]; допоміжне дієслово *бути* в теперішньому часі пропускається лише в розмовній мові (*Волк хищный зверь*) і зберігається в книжній (*Грамматика есть наука*) [Там само].

По-новому підійшов до цього явища О.О. Шахматов у «Синтаксисе русского языка». Виділивши особливий тип речень – односкладне речення з його різновидами, які є повними, – він деякою мірою обмежив явище неповноти. Уперше дослідження ґрунтуються на багатому розмовному матеріалі російської мови. Для вченого неповне речення не є варіантом повного, хоча він намагається віднести певні неповні речення (на основі формальних показників) до тих груп односкладних та двоскладних речень, які було виділено для повних речень. Так, з-поміж односкладних дослідник виділяє неповні й дефектні речення, наприклад, речення *«Марья, скоро ль самовар – то? [подашь]; Да что ж обед, Михайло Иванович? [не подают]»* [19, с. 129] віднесено до неповних односкладних. Якщо ж допустити, що пропущені слова *«закипит»*, *«готов»*, тоді ці речення двоскладні. Виходить, що «наявний формальний склад неповного речення часто не дає підстав» [19, с. 10] для визначення, яке це речення: двоскладне чи односкладне.

Серед двоскладних неповних О.О. Шахматов виділяє «недостатні» (двоскладні з пропущеним підметом), «порушені» (двоскладні з пропущеним присудком) і «дефектні» (двоскладні з пропущеною частиною головного члена). Ця класифікація також вимагає певної корекції. Так, серед «недостатніх» неповних речень знаходимо *«Наша взяла»* [19, с. 240] з пропущеним словом *«сила»*. Атрибутивний вияв формального показника не можна заперечувати, але не слід категорично стверджувати, що саме слово *«сила»* є заповнювачем синтаксичної позиції підмета. Незаперечним постає той факт, що атрибут *«наша»* в цьому разі набуває відповідних формально-граматичних параметрів субстантива.

До «порушених» двоскладних належать такі речення, у яких вставити слово *«есть»* неможливо, наприклад, *«Жизнь моя на волоске. Ревизор; Ведь сегодня пятница. Холост. Вот там-то прямой рай. Крылов»* [Там само, с. 241]. Подібні речення (взагалі всі речення цієї групи) важко віднести й до односкладних, і до двоскладних тому, що через вставлення будь-якого слова вони втрачають своє відповідне «забарвлення».

Не зовсім зрозуміло, за яким принципом речення *«Но вообще я буду осторожен... У, как [я буду] осторожен...»* [Там само, с. 246] зараховується до «дефектних», а речення *«И хороший обед? [будет]»* [Там само, с. 242] – до

«порушених». Незаперечним є той факт, що в обох реченнях пропущено частину присудка.

Незважаючи на окремі внутрішні суперечності цих класифікацій, безперечною заслугою О.О. Шахматова є те, що, поклавши в їхню основу суто формальний критерій, учений постійно враховував семантику й функції таких утворень.

Ґрунтовно вивчав неповні речення О.М. Пешковський, який назвав неповними такі речення, «у яких не вистачає... одного або кількох членів» [14, с. 396]. Лінгвіст вважав, що неповними є також речення з пропущеним другорядним членом: додатком («якщо непрямий відмінок іменника, який за своїм значенням є дієслівним, не супроводжується дієсловом, значить опущено присудок» [Там само]), означенням («якщо прикметник не супроводжується іменником і оскільки він не замінює іменника (субстантивація), значить опущено іменник» [Там само]), тобто якщо такий пропуск визначається формальним складом речення, на нього морфологічно вказують члени, наявні в неповному реченні.

Разом з тим, незважаючи на, здавалось би, новий підхід до явища неповноти, основною хвилю трактатування О.М. Пешковського є те, що він змішує поняття неповноти речення й словосполучення. Навіть у самому визначенні вчений констатує, що «невистачання» одного чи кількох членів речення «визначається формальним складом... того чи іншого неповного словосполучення» [Там само]. Отже, неповнота одного із словосполучень робить неповним усе речення, тобто речення розглядається як сума словосполучень.

Такі принципи дозволяють лінгвісту встановити в класифікації шість позицій залежно від того, якого саме члена речення не вистачає: 1) підмета: *«Вот в такие-то минуты Пака и оставался один. Был такой тихий и послушный...»* [Там само, с. 399]. У цьому разі наведено приклади з однорідними членами (*«Могучий Олег головою поник И думает...»* [Там само], які показують, що основною ознакою речення для О.М. Пешковського є дієслівність: скільки присудків, стільки ж і речень, і тому, починаючи з другого присудка, такі речення будуть неповними; 2) присудка: *«Закурив трубки, мы уселись – я у окна, а он у затопленной печи...»* [Там само, с. 400]. Сюди ж зараховано й речення, у які важко вставити будь-яке слово, не порушуючи його структурної цілісності (*«Кругом все степь да степь»* [Там само, с. 401]); 3) зв'язка за наявності предикативного члена: *«Я был озлоблен, он угрюм»* [Там само]; 4) предикативного компонента за наявності зв'язки; 5) керованого іменника або інфінітива за наявності стрижневого дієслова: *«И все подняли кубки. Не поднял лишь один»*; *«Но если преданность еще покажут Такую же, велью их батогом»* [Там само, с. 402]; 6) означуваного

іменника при наявності несубстантивованого прикметника: *«Мы наш, мы новый мир построим...»* [Там само].

Відносячи речення типу *Он ни слова!; Покойной ночи!; С приездом!* до неповних, О.М. Пешковський водночас указав на їхню суттєву особливість: «...у повному вигляді вживаються... значно рідше, ніж у неповному» [Там само, с. 398].

У своєму трактуванні неповних речень мовознавець уперше окреслив чинники, якими зумовлюється неповнота складу речення, хоча в його класифікації неповних речень роль названих чинників виявилася недостатньою. Такими чинниками дослідник вважав:

- можливість запозичення слів з контексту;
- припустимість заміни відсутніх слів реальними уявленнями з обставин мовлення або з попереднього спільного досвіду мовців;
- можливість вираження уявлення, що відповідає відсутньому членові, цілим препозитивним реченням;
- достатність речових і формальних значень членів самого неповного речення для збудження образу, який відповідає відсутньому членові;
- можливість вираження тих або інших уявлень інтонаційними засобами [Там само, с. 397].

Наступні дослідження неповних речень розвивались, переважно, на основі співвідношення їх з повними реченнями. В академічному виданні «Грамматика русского языка» за ред. В.В. Виноградова [4] уперше розмежовується неповнота простих і складних речень (неповні речення в складі складносурядних, складно-підрядних, безсполучникових речень). Важливою постає також те, що в окрему групу виокремлено неповні речення, які являють собою взаємопов'язані репліки діалогу, тобто розмежовуються сфери використання неповних речень.

В аналізі явища неповноти речення більшість учених орієнтувалась на формальний склад речення, майже не звертаючи уваги на сфери вживання цих речень, які й зумовлюють цю неповноту. Так, автори «Граматики-70» [5] та «Граматики-80» [17], спираючись на структурно-семантичний підхід до кожного речення, не розглядають неповні речення взагалі, а подають тільки абстрактні схеми, за якими формується певне речення. Таким зразком постає структурна схема простого речення, яка є саме явищем мови. «Предикативна основа (структурна схема) простого речення – це синтаксичний зразок, який має свою формальну організацію та своє мовне значення, за яким може будуватися окреме непоширене елементарне речення» [17, с. 84-85]. Пропущення ж будь-якого члена речення розглядається як неповна реалізація структурної схеми конкретного речення й виступає вже мовленнєвим явищем.

Першим фундаментальним дослідженням неповних речень в україністиці була дисертація П.С. Дудика «Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові» [6]. Неповними лінгвіст вважає «речення без одного або кількох формально відсутніх членів, які потрібні для смислової закінченості речення, підказуються його граматичною будовою та смислом і зрозумілі з сусідніх речень, з обставин розмови або з внутрішніх лексико-граматичних засобів» [7, с. 145]. Розглядаючи теорію неповних речень як частину загальної теорії речення, П.С. Дудик наділяє неповні речення тими ж істотними ознаками будь-якого повного речення, яким властива певна специфічність і повнота вияву в неповних реченнях: 1) відносна самостійність функціонування речення як мовної одиниці; 2) предикативність; 3) відносна закінченість його смислу; 4) граматична організованість речення; 5) властива йому інтонаційна завершеність [Там само, с. 144].

П.С. Дудик наголошує, що неповнота речення є явищем мови, тобто має «граматичний характер». Досліджуючи явище неповноти з погляду функціонування неповних речень у діалогічному й монологічному мовленні, учений доходить до висновку, що з-поміж таких речень слід виділити такі структурно-граматичні різновиди: а) двоскладні речення без підмета; б) двоскладні речення без присудка; в) неповні односкладні речення без головного члена або його частини; г) неповні двоскладні й односкладні речення без додатка; г) неповні двоскладні й односкладні речення без обставини; д) неповні речення, що є частинами складних речень; е) неповні речення без означуваного члена (підмета, додатка) за наявності означення; є) неповні речення без кількох членів у діалогічному й в монологічному мові. Еліптичні речення виділяються як особливий різновид неповних простих речень.

Аналіз науково-теоретичної літератури засвідчує, що опертям виділення неповних речень є «випущення», «пропуск» якогось члена речення, головного чи другорядного. Але цей «пропуск» не дозволяє вважати такі речення «ущільненими». Вони, як і повні речення, виконують відповідні комунікативні функції, уживаючись у мовленні як самодостатні. Щодо пропущених елементів мовлення, то вони, здебільшого, до їхнього пропуску вже були виражені в одному з препозитивних речень або їхніх частин, тому постають у свідомості мовця, слухача, читача: *Деколи пташина прилітає, сідає навпроти вікна на гілячці дерева. Погойдуючись, цівкає до Порфира (О. Гончар); Я сидів під яблунею, а вона – на порозі...* (Б. Харчук). Звичайно, «зміст неповного речення не обмежується... самою тільки семантикою членів, з яких складається неповне речення і які виражені в ньому лексично і граматично» [7, с. 147], оскільки його завданням є реалізація ситуативно-прагматичних інтенцій. Водночас цілком зрозу-

міло, що неповне речення не зовсім зрозуміле без попередніх, у яких наявний пропущений член. Розгляд таких утворень відокремлено від інших речень засвідчує, що неповним реченням властива смислова недостатність, недовершеність.

Отже, самі по собі неповні речення ніколи не мають відносно закінченого смислу. Неповнота їхнього змісту сполучається з неповнотою складу. «На обох цих ознаках – смисловій і граматичній неповноті – загалом ґрунтується й саме поняття неповного речення» [7, с. 147].

Щодо суто формально неповних речень, тобто неповних за складом, але семантично повних, зрозумілих без інших речень, то такі речення в лінгвістиці іменуються еліптичними. Їх виділення з-поміж інших неповних уперше теоретично обґрунтувала І.О. Попова [16].

Немає жодних сумнівів, що такі конструкції є еліптичними, тому їх можна кваліфікувати як формально неповні, підтвердженням чого постає формальний склад речення.

Особливу групу становлять речення типу *Води! Документи! Спокійно! Вогонь! Назад! Кроком руш! Посвідчення! Перепустку!*, які є «формально-еліптичними, а по суті повні іменні структури» [16, с. 226]. Ми не беремо до уваги мовні одиниці, що виражають привітання, прощання, подяку тощо, які, на нашу думку, є «скам'янілими» формами, стійкими фразеологічними сполуками. Речення ж, які виражають наказ, прохання, заклик, пораду, ми будемо вважати еліптичними. Структурно вони реалізовані найчастіше одним словом, яке виконує функцію додатка чи обставини. «Обставини або додатки в реченнях цього типу виражають те, що знаходиться в центрі уваги співрозмовників, називають те основне, головне, що змінюється від мовця до мовця, що слід у даній ситуації сказати» [7, с. 228]. Лексично тут репрезентовано не дію, а лише ті об'єктно-обставинні елементи думки, що їх характеризують.

Здебільшого такі речення структуруються (незважаючи на їхню семантику):

1) іменником у родовому відмінку з прийменником або без нього: *Води! До зброї!*;

2) іменником у знахідному відмінку без прийменника або з прийменником: *У клас! Вашу руку! На роботу! Документи!*;

3) іменником або субстантивованим словом в орудному відмінку: *За мною!*; рідше іменником у місцевому відмінку: *По конях!*;

4) прислівниками у формі вищого або нульового ступеня зі значенням якісної ознаки дії, а також обставинними прислівниками: *Вільно! Тихіше! Назад!*;

5) сполученням іменника в родовому відмінку із заперечно-підсилювальною частиною: *Ні з місяця! Ні кроку назад!*.

Іншу групу формально неповних, а семантично повних становлять речення з пропущеним підметом. Виходячи з концептуального тлума-

чення структури речення, у якому присудок виражається дієвідмінюваною формою особового дієслова, таке речення повинне характеризуватися наявністю позиції підмета, тобто бути двоскладним. За формальним заповненням позиції підмета подібні утворення можуть бути розгорнутими й еліптичними [20, с. 66-67]. Опущення підмета в реченнях, де основне смислове навантаження несе особове дієслово, уможливорює виділення саме еліптичних речень з пропущеним підметом.

Форма дієслова вказує, яка особа виконує цю дію: означена, неозначена, узагальнена: *Відмикаю світанок скрипичним ключем* (Л. Костенко); *Подбати мушу про якусь копійку* (Л. Костенко); *Весною в селі встають рано* (Г. Тютюнник); *Йому скрутили руки і здали* (Л. Костенко); *Сім раз відмір, один відріж* (Нар. тв.).

У традиційному мовознавстві подібні речення розглядаються як односкладні. До еліптичних їх можна віднести на підставі імпліцитності підмета з чітко окресленим виявом формального заповнення лівобічної синтаксичної позиції, але на рівні мовлення подібні утворення є регулярними з незаповненими лівобічними позиціями. Це дозволяє розглядати їх як мовленнєві вияви регулярної еліпсації.

До такого типу утворень наближається ще одна група формально неповних, але семантично повних конструкцій – складові частини поліпредикативного речення, у яких одному з компонентів притаманне подібне вираження.

Питання про статус речень з кількома присудками досі не вирішено. Це зумовлено тим, що сьогодні актуальними постають проблеми синтаксису однорідних членів речення в логічному, формальному, комунікативному та інших вимірах: визначаються нові диференційні ознаки однорідних членів речення, з'ясовується характер їх впливу на структуру речення, досліджуються засоби вираження відношень між однорідними членами в межах певного сурядного ряду та інші.

Місце речень з однорідними присудками в опозиції «просте речення / складне речення» різні дослідники визначали неоднаково. Уперше на специфічність таких речень мовознавці звернули увагу ще в XIX ст. Свого часу М.І. Греч багато уваги приділяв «змінам» складних речень; однією з таких змін було злиття речень. Оскільки речення з кількома присудками є результатом «злиття» простих речень (про що можна здогадатися з використаного М.І. Гречем терміна «злиття речень»), імовірно, учений вважав їх своєрідними складними, однак самої кваліфікації лінгвіст не дав (за [11, с. 37]).

Ф.І. Буслаєв у своїй «Исторической грамматике», як і М.І. Греч, не оминає проблему «злиття речень». Але якщо М.І. Греч назвав член речення, що залишився один після «злиття» кількох, спільним, а ті, що ввійшли до складу новоствореного речення, кваліфікував як різні

члени речення, то Ф.І. Буслаєв сурядні сполучення з кількох підметів і присудків окреслював як «злиті підмети», «злиті присудки» тощо [3, с. 287]. З цього випливає, що речення має один «злитий присудок», і тому постає простим. Саме в такому плані трактує їх О.О. Шахматов, який виділяє «двоскладні речення зі злитими присудками». Учений наголошує, що слід називати «злитими присудками» сполучення двох або кількох присудків, що належать до одного підмета; ці присудки можуть бути поєднані між собою єднальними паузами або сполучниками єднальними, протиставними, розділовими» [19, с. 234].

У лінгвістиці XIX–XX ст. постав ще один погляд на такі речення. Його обгрунтував О.М. Пешковський, який запропонував найдетальніший опис речень такого типу, а також глибокий аналіз їхніх семантичних та інтонаційних особливостей. Учений виділив подібні утворення як особливий тип речень. Лінгвіст не вважав такі речення простими, тому що однорідні присудки, які складають сурядне сполучення, не являють собою одного поняття й одного структурно-функціонального члена речення. Не відносить він їх і до складних з огляду на те, що «речення ці такі ж давні, як і «незлиті» [14, с. 453–454].

У сучасній лінгвістичній науці речення з кількома присудками здебільшого кваліфікують як ускладнені прості речення (М.У. Каранська [10] та ін.) або складні (В.А. Белошапкова [2], Г.О. Золотова [9] та ін.). Інтерпретація речень з кількома присудками при одному підметові як простих речень спирається на принцип однорідності – «однакового відношення двох чи більше членів речення до будь-якого іншого члена» [17, с. 461]. (З проблемою однорідних присудків пов'язане концептуальне розмежування понять однорідності й ряду, оскільки ряд може об'єднувати й неоднорідні компоненти: *Василь повернувся аж вранці і стомлений* (М. Хвильовий). У цьому реченні компоненти *вранці і стомлений* утворюють ряд функційно різних величин – обставина часу й означення (цілком можна розглядати останній компонент і як окремий предикат: *Василь був стомлений* і як дуплексив на семантико-синтаксичному рівні: *Василь повернувся стомлений*)).

Просте і складне речення являють собою предикативні синтаксичні одиниці різного формального статусу: моно- і поліпредикативні. Оскільки носієм предикативних категорій найчастіше постає присудок, то є підстави вважати конститутивним елементом тільки присудок. Звідси цілком логічно випливає, що речення з кількома присудками є поліпредикативним, складним, оскільки в ньому кілька разів виражено категорії модальності та синтаксичного часу.

Якщо присудок вважати вершинним елементом, який є носієм структури пропозиції, то

цілком доречно відносити речення такого типу до складних: скільки присудків, стільки й пропозицій. Досліджуючи явище однорідності в аспекті логіки, І.К. Кучеренко аргументує, що «хоча в реченнях й один суб'єкт, логікою доведено існування складних суджень з компонентами, які виступають у «скороченому» вигляді» [11, с. 35].

Сьогодні поширеною є думка лінгвістів про те, що не можна вважати речення з кількома присудками простими, особливо в тому разі, коли присудки виражають різні видові й часові значення: *Вона росте, завтра буде вишенька* (Л. Костенко); *Навпроти тебе маленька вперта людина, затерпла в своїй насторожі, з голодом втраченого раю в очах... Мав і втратив* (О. Гончар). Не постають простими також речення з присудками, вираженими різними морфологічними формами (наприклад, дієслівний простий + складений іменний присудок): *Поки що вітер був несильний і дув із захід сонця* (Д. Міщенко); *Він був старий і плакав не про нас* (Л. Костенко).

Відмінність таких речень від конструкцій з однорідними присудками полягає також у тому, що в реченні з кількома присудками кожен центр характеризується власним набором синтаксичних зв'язків та відповідним комплексом семантико-синтаксичних відношень. «Завдяки своїм другорядним членам при кожному присудкові, реченням висловлюється не одне повідомлення, а кілька – як у складному реченні» [10, с. 94]. А тим паче речення складне, коли присудок або члени групи присудка, або вся частина мають при собі підрядні предикативні частини: *Заболотний збігає по трапу останній, опинившись на горі, озирнувся ще раз, усмішкою зблиснув до нас* (О. Гончар); *Кім спину вигнув у тигрясту смужку, помуркотів та й знов заліз у стружку* (Л. Костенко); *Китайці привітно усміхалися, коли допитувалися в них, що та як, низько кланялись, приймаючи з щедрих рук ромеїв донатії, а таємницю свою берегли, мов зіницю ока* (Д. Міщенко).

Для більшого переконання звернемося до так званих парцельованих конструкцій, які є «однорідними по відношенню до базової конструкції» [15, с. 291]: *Мовчать хлопці. Слухають літак, що деє високо між сузір'їв іде* (О. Гончар); *Вона відчілювала дротяну дужку від вуха. Скидала окуляри. Клатала їх на підвіконня* (Б. Харчук). Такі утворення засвідчують протилежну проти «злиття» речень тенденцію, тобто ці новоутворені частини могли б бути частинами одної цілісності, але з певною стилістичною метою виділяються в окремі речення. Такі конструкції підтверджують той факт, що присудки із залежними компонентами або навіть без них можуть існувати як окремі речення, а отже, і бути предикативними частинами складного речення.

А.П. Загнітко виділяє ще проміжний, або перехідний, тип речень, які не можна віднести ні до простих, ні до складних. Це так звані «моносуб'єктні структури», до яких належать речення з підрядним і сурядним зв'язком, тому що «речення з сурядними і підрядними сполучниками не можуть належати до однієї множинності, оскільки підрядний сполучник у переважній кількості випадків детермінує відповідний тип семантико-синтаксичних відношень поєднуваних компонентів, що за своїм виявом є самостійними предикативними частинами» [8, с. 238-239]. Структури з підрядним типом зв'язку виражають залежність предикативних частин, і тому такі утворення належать до складних речень: *Степан не пішов на заняття, оскільки почував себе недобре* (В. Підмогильний); *Я напишу листа, коли повернуся в місто*.

Аналіз речень з кількома присудками дозволяє констатувати їх складність [12]. При цьому кожна частина, яка складається з присудка із залежними членами або без них, є неповною з пропущеним підметом, що визначається з попереднього контексту. Кожну з таких предикативних частин можна розгорнути в речення повного складу, але з огляду дії закону мовної економії такі конструкції постають як неповні. Подібні утворення є «економними» й постають «найкоротшим» засобом передачі більшого обсягу інформації.

Ще меншу групу становлять речення з еліпсисом іменника в ролі додатка (за наявності залежного від нього означення). Уявлення про лексично невиражений об'єкт чи знаряддя дії в

таких конструкціях установлюється з їх змісту й будови, підказується досвідом: *А я тебе своєю власною зарізу*. Звичайно, прикметник *власною* близький у цьому разі до субстантивованих слів, але на лексико-синтаксичному рівні він зберігає свою атрибутивну залежність: синтагматично спільний стрижневий компонент наче вмонтований у його семантику з огляду валентності предиката *зарізу*, що передбачає наявність такого предиката-інструменталія.

Отже, існування опозиції повне / неповне речення дає підстави вилучити неповні конструкції взагалі з системи речень через притаманну їм ознаку мовленнєвості, несистемності. Специфіка повних речень полягає в тому, що кожна їхня позиція матеріально виражена. У неповних реченнях, побудованих за тією самою моделлю, опущені позиції словесно не окреслені. Безпосередній вияв пропущеного члена ґрунтується або на внутрішніх показниках речення (форми слів, що утворюють синтаксичну ситуацію граматичним значенням), або на зовнішніх.

Синтаксична ситуація створюється формами залежних членів речення, які своєю роллю можуть вказувати на семантику особи, семантичну специфіку аргумента. Зовнішньосинтаксичні показники містяться в сусідніх реченнях. І внутрішні, і зовнішні показники – це власне-мовні чинники. Але є ще позамовні чинники: ситуація, обставини мовлення, міміка, жести та ін., які останнім часом найчастіше виступають об'єктом дослідження в роботах лінгвістів, присвячених структурі й семантиці неповного речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1968. – 551 с.
2. Белошапкова В.А. Современный русский язык. Синтаксис. – М.: Высш. шк., 1977. – 248 с.
3. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка. – М.: Учпедгиз, 1959. – 623 с.
4. Грамматика русского языка. – Т. II: Синтаксис. – Ч. I. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 704 с.
5. Грамматика современного русского литературного языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
6. Дудик П.С. Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1954. – 189 с.
7. Дудик П.С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові // Дослідження з синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1958. – С. 129-260.
8. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 1. – Горлівка: ГДПІМ, 2004. – 228 с.
9. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М.: Наука, 1973. – 351 с.
10. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
11. Кучеренко І.К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 29-37.
12. Марченко Т.В. Статус речень з кількома присудками // Дослідження молодих науковців в галузі гуманітарних наук: Матеріали III міжрегіон. конф. молодих учених. – Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2005. – С. 81-84.
13. Матезиус В. Попытка создания теории структурной грамматики / Пражский лингвистический кружок. – М.: Изд-во иностр. лит., 1967. – С. 225-243.
14. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – 7-е изд. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
15. Попов А.С. Сегментация высказывания // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского языка. – М.: Наука, 1968. – С. 248-261.
16. Попова И.А. Неполные предложения в современном русском языке // Труды Ин-та языкознания АН СССР. – Т. 2. – М., 1953. – С. 3-136.
17. Русская грамматика. – М.: Наука, 1982. – Т. 2: Синтаксис. – 709 с.

18. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
19. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – 2-е изд. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 640 с.
20. Шевцова А.А. Неполные предложения в современном русском языке. – Донецк: Изд-во Донец. гос. ун-та, 1978. – 124 с.

Рецензенти: д.філол.н., професор О.А. Дубова,
д.філол.н., професор Т.В. Радзієвська

© Марченко Т.В., 2009

Стаття надійшла до редколегії 27.02.09